

17. O'Boyle, M. W., Alexander, J. E., & Benbow, C. P. (1991) Enhanced RH activation in the mathematically precocious: A preliminary EEG investigation. *Brain Cognit* 17. 138–153 [in English].
18. Piaget, J. (1996) *The child's conception of number*. London: Routledge and Keegan Paul [in English].
19. Silverman, L.K. (2002) *Upside-Down Brilliance: The Visual-Spatial Learner*. Denver, CO : DeLeon Publishing [in English].
20. Sing, H., & O'Boyle, M.W. (2004) Interhemispheric interaction during global-local processing in mathematically gifted adolescents, average-ability youth, and college students. *Neuropsychology*, 18(2). 671-677 [in English].
21. Spearman C. (1927) *The Abilities of Man, Their Nature and Measurement*. New York : Macmillan. 208 [in English].
22. Van Bendegem, J.P., & Van Kerkhove, B. (2004) The unreasonable richness of mathematics. *Journal of Cognition and Culture*, 4(3/4). 525-549 [in English].
23. Walsh, V. (2003) A theory of magnitude: common cortical metrics of time, space and quantity. *Trends Cogn Sci. Nov*; 7(11):483. 8 [in English].

ОСОБЕННОСТИ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ОДАРЕННОСТИ

Лавриченко Наталия Николаевна

доктор педагогических наук, профессор кафедры иностранных языков и методики преподавания
Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко

Статья посвящена математической одаренности как разновидности отраслевых одаренностей. Проанализированы генетические, психологические, педагогические факторы возникновения и проявления математической одаренности, а также особенности ее развития в дошкольном и школьном возрасте. Охарактеризованы общие, специальные и специфические способности, которые определяют способности и возможности математически одаренного интеллекта.

Ключевые слова: математическая одаренность, математические способности, развитие одаренной личности.

Отримано редакцією 10.10.2019 р.

УДК 373.22+502.12

DOI: 10.31376/2410-0897-2019-3-41-195-206

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В РІЗНИХ ВИДАХ ДІЯЛЬНОСТІ

Марєєва Тетяна Вікторівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної педагогіки і психології
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: mareeva.tan@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5664-4070

Ричка Олена Миколаївна

вихователь вищої категорії
дошкільний навчальний заклад «Зірочка» Глухівської міської ради
e-mail: elena_rtt@ukr.net

Статтю присвячено проблемі екологічного виховання дітей дошкільного віку. У ній автори розкривають можливості використання різних видів дитячої діяльності з метою формування екологічної компетентності дошкільників. Подано обґрунтування доцільності екологізації пізнавальної, ігрової, трудової, комунікативної, елементарної пошукової, рухової та художньо-творчої діяльності в умовах закладу дошкільної освіти. Визначено вплив кожного виду діяльності на ефективність формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку. Наведено орієнтовну тематику різних видів ігор та природоохоронних заходів, що можна використати в роботі закладів дошкільної освіти в процесі реалізації завдань екологічного виховання дітей. Представлено педагогічні умови, що уможливають формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку в різних видах діяльності.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічна компетентність, екологізація діяльності, діяльність дітей дошкільного віку, заклад дошкільної освіти.

Постановка проблеми. Глобальна екологічна криза зумовлює низку екологічних проблем, які стають предметом уваги не лише дослідників у галузі природничих наук, але й педагогів, зокрема вихователів закладів дошкільної освіти. З огляду на емоційну чутливість

дітей у період від 3 до 6 років, їхню допитливість та прагнення до пізнання природи дошкільне дитинство розглядається як сенситивний етап для виховання у молодого покоління позитивного емоційного ставлення до об'єктів і явищ природи. Такий тип ставлення постає не лише як сукупність екологічних знань, але і як ефективна діяльність у природі за участю вихованців. Тобто дошкільний вік є цінним етапом формування особистості дитини, зокрема її екологічної компетентності. Успішність цього процесу напряду залежить від того, наскільки часто дитина в закладі дошкільної освіти та в сім'ї залучена до різних видів діяльності, наповнених екологічним змістом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна освіта, й дошкільна також, відходить від простого передавання учням від педагога знань, умінь і навичок до формування в них компетентності. Це зумовило зростання уваги вчених до впровадження компетентнісного підходу в освітній процес. Що стосується дошкільної освіти, то її кінцевим результатом є сформована життєва компетентність випускника закладу дошкільної освіти, яка є комплексом особистісних якостей, що забезпечують продуктивне життєздійснення особистості.

Компетентність дитини дошкільного віку А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутий та іншими тлумачиться як комплексна характеристика особистості, що містить як результати попереднього психічного розвитку, так і сукупність особистісних якостей, зокрема таких, як незалежність, критичність, оптимізм, креативність, ініціативність, самостійність, уміння доводити розпочате до кінця, брати на себе відповідальність за помилки, здатність до самооцінки та самоконтролю. Успішність формування й реалізації життєвої компетентності дошкільника обумовлюється його ціннісним ставленням до самого себе та навколишнього світу (природного, предметного та соціального).

Як зазначають дослідниці А. Богуш, Г. Беленька, Н. Гавриш, Л. Зайцева, О. Ліннік, М. Машовець, Т. Піроженко, І. Рогальська-Яблонська, А. Сазонова, набуття дитиною дошкільного віку компетентності відбувається в різних видах діяльності (ігровій, пізнавальній, комунікативній, художнєтворчій, руховій тощо) і передбачає практичне засвоєння системи доступних її віковим можливостям знань про себе та довкілля, моральних цінностей, уміння самостійно і конструктивно застосовувати набуту інформацію в різних життєвих ситуаціях.

З огляду на посилення інтересу науковців до проблеми екологічної освіти дітей та дорослих останнім часом особлива увага вчених зосереджена на формуванні екологічної, а за Базовим компонентом дошкільної освіти, природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку як своєрідного фундаменту для подальшого виховання особистості з екоцентричною свідомістю.

Нагальність екологічного виховання молодого покоління знайшла своє відображення у низці законодавчих та нормативних документів, зокрема Конституції України, законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), державних стандартах різних ланок освіти. Так, згідно із Базовим компонентом дошкільної освіти до кінця дошкільного віку в дитини має бути сформований природодоцільний світогляд, в основі якого лежить усвідомлення дитиною себе як частини природи, відчуття відповідальності за те, що відбувається навколо неї та внаслідок її дій у довкіллі [1].

Теоретичні аспекти здійснення екологічного виховання в закладах дошкільної освіти представлено у працях Г. Беленької, Н. Горопахи, Н. Лисенко, Т. Науменко, С. Ніколаєвої, З. Плохій, О. Половіної, Л. Присяжнюк, Н. Рижової, М. Роганової, О. Соцької та ін. У них учені окреслюють методи, форми, засоби, характеризують умови створення предметно-розвивального середовища, що можуть бути використані вихователями з метою формування екологічної культури в дошкільників. Окремі питання, дотичні до проблеми екологічного виховання дошкільників, розглядалися в роботах Г. Марочко, Н. Постнікової (ознайомлення дітей з екологічними залежностями життя рослин від наявності абіотичних і біотичних факторів), С. Ніколаєвої, З. Плохій (ознайомлення із закономірностями життя тварин), О. Каплуновської, В. Старченко, І. Ярити (ознайомлення з неживими об'єктами та явищами природи), В. Маршицької, О. Половіної, М. Роганової (виховання емоційно-ціннісного

ставлення до природи), Г. Беленької, О. Вашак, Т. Науменко (використання фольклору та авторських казок у процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку). Однак комплексно проблема використання різних видів діяльності з метою формування екологічної компетентності дошкільників висвітлена не була.

Мета статті полягає в тому, щоб висвітлити досвід роботи ЗДО «Зірочка» м. Глухова Сумської області з використання різних видів діяльності дітей у природі як засіб формування екологічної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Термін «екологічна компетентність» науковці тлумачать по-різному. Так, С. Шмалей розглядає її як головну мету і результат екологічної освіти дітей, як системне інтеграційне утворення особистісного розвитку учня, що поєднує нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний і практичний компоненти, які взаємопов'язані і зумовлюють розвиток екологопозитивної діяльності. Відтак, учена підкреслює, що екологічна компетентність забезпечує здатність виокремлювати, розуміти, оцінювати сучасні екологічні процеси, спрямовані на забезпечення екологічної рівноваги та раціонального природокористування [2].

О. Гагарін розглядає екологічну компетентність як інтегративну характеристику особистості, що містить, по-перше, екологічні знання, уявлення про характер і норми взаємодії людини з навколишнім середовищем, уявлення про природу як найважливішу цінність, готовність, уміння розв'язувати екологічні проблеми; по-друге, досвід участі у практичних справах щодо збереження та поліпшення стану навколишнього середовища; по-третє, екологічно значущі особистісні якості (гуманність, емпатійність, ощадливість, екологічна відповідальність за результати діяльності) [3, с. 49].

В. Маршицька дещо конкретизує поняття екологічної компетентності, яка, на її погляд, є здатністю особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля [4].

Суголосним поданому трактуванню є визначення розглядуваного терміна З. Плохій. На її думку, екологічна компетентність є усвідомленим володінням екологічними знаннями, способами прийняття рішень, моральними нормами, цінностями, необхідними для екологічно доцільної діяльності [5, с. 116].

Поділяючи позицію З. Плохій, дослідниці О. Половіна та Л. Гаращенко [6, с. 48], а також В. Волкова і С. Барсук [7, с. 13] наголошують на тому, що екологічна компетентність дошкільників має діяльнісний характер і реалізується у різних екологічних ситуаціях для вирішення конкретних проблем у межах вікових можливостей дітей. Тобто екологічна компетентність дошкільника поєднує відповідні його вікові знання про природні об'єкти та взаємозв'язки й залежності між ними, обізнаність із правилами природокористування, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи та екологічно доцільну поведінку в ній.

Отже, у структурі екологічної компетентності дітей дошкільного віку вчені [4; 5; 6; 7] виокремлюють такі основні компоненти: екологічні знання, ціннісні орієнтації, екологічно виправдану поведінку. Названі складники тісно пов'язані між собою і становлять єдину систему, тому ізольовано формувати їх у вихованців недоцільно і неможливо.

Формування екологічної компетентності в дітей дошкільного віку залежить від низки чинників, головними серед яких, на погляд З. Плохій, є створення єдиної системи освіти і виховання, орієнтованої на пріоритет екологічних цінностей, розвинену екологічну свідомість і мораль, активно-діяльнісне ставлення особистості до природного довкілля [5, с. 25].

Аналіз праць Г. Беленької, Н. Горопахи, Н. Лисенко, В. Маршицької, Т. Науменко, С. Ніколаєвої, З. Плохій, О. Половіної, Л. Присяжнюк, Н. Рижової, М. Роганової та інших учених засвідчує, що пізнання дітьми природи і, як наслідок, формування екологічної компетентності в них відбувається ефективніше під час активної діяльності. Тому набуття вмінь ціннісного ставлення до об'єктів природи, раціонального використання та збереження її ресурсів на основі природничо-екологічних знань тісно корелює з тим, якою мірою та з якою частотою дитина залучається до різних видів діяльності. Значного успіху й результативності в

цьому можна досягти в процесі наповнення навчальної, ігрової, трудової, комунікативної, пізнавальної, рухової та художньо-творчої діяльності дітей екологічним змістом.

Формування екологічних знань дошкільників в основному здійснюється під час пізнавальної діяльності на заняттях та в процесі проведення екскурсій і цільових прогулянок з дітьми за межі закладу дошкільної освіти. Даючи дітям загальні знання про нашу планету, про природні умови України (грунти, води, клімат), рослинний і тваринний світ, педагог має пам'ятати, що природне довкілля менш знайоме сучасній дитині, ніж предметне. Безумовно, динамічність природного довкілля вабить дошкільника, але причиново-наслідкові зв'язки та залежності в ньому з власним буттям дитина самостійно встановити не може. Тому дошкільник орієнтується в ньому лише з допомогою дорослого, передусім авторитетного і компетентного вихователя.

Доведено, що самостійно малюки майже не звертають уваги на більшість неживих об'єктів природи та представників рослинного світу. Їхню увагу зазвичай привертають лише рухомі, цікаві своїм зовнішнім виглядом та поведінкою тварини, рідше – рослини. Тому завдання педагога полягає в тому, щоб допомогти дитині помітити хмари, стан ґрунту, трави, дерев, навчити розрізняти і пізнавати їх, розуміти взаємозв'язки і залежності у світі природи.

Ці завдання реалізуються через низку форм роботи, таких як заняття, екскурсії, щоденні та цільові прогулянки, свята в природі та пізнавальні розваги-змагання, екологічні акції, подорожі екологічними стежками, вікторини. Значне місце в пізнавальній діяльності займають такі форми роботи, які об'єднують дітей відповідно до їхніх інтересів та спрямовані на поглиблене пізнання природи: екологічні студії та гуртки, екологічні вистави, створення екологічних мінімузіїв.

У процесі пізнавальної діяльності під керівництвом вихователя в дітей формуються системні знання про природу, уміння встановлювати причинові зв'язки та залежності в ній, ціннісне ставлення до її об'єктів. Відтак у процесі формування в дітей системи знань про природу під час занять, екскурсій та цільових прогулянок вихователі варто спиратися на чуттєвий досвід вихованців, конкретне сприйняття ними природних явищ і об'єктів, естетичне ставлення до них. Таке системне ознайомлення дітей із природою дасть їм змогу збагнути, відчути і полюбити красу багатоманітності й мінливості природних об'єктів. Наприклад, ознайомлюючи дітей молодшого дошкільного віку зі змінами в природі навесні, педагоги разом із вихованцями визначають ознаки настання весни, а саме зміни в неживих і живих об'єктах (сонце піднімається вище на небосхилі, день стає довшим, стає тепліше і тане сніг, розквітають рослини, повертаються з теплих країв птахи і т. д.); із дітьми середнього дошкільного віку встановлюють причиново-наслідкові зв'язки між тривалістю дня і температурою повітря й станом води, рослин, появою комах і птахів. У роботі зі старшими дошкільниками вихователі не лише повторюють й узагальнюють знайомий матеріал про зміни, що відбуваються із приходом весни, але й з'ясовують разом із вихованцями, як змінюється положення нашої планети відносно джерела світла і тепла на ній (Сонця) порівняно із зимовим, знайомлять з особливостями будови ранньоквітучих квітів і підводять дітей до усвідомлення залежності між періодом вегетації рослин та особливими їх пристосуваннями до умов навколишнього середовища, визначають, яку роль відіграють первоцвіти в житті різноманітних тварин тощо. Під час спостережень на таких заняттях педагоги всіляко залучають зоровий, нюховий, дотиковий, слуховий аналізатори дошкільників, щоб збагатити їхній чуттєвий досвід і разом із тим навчити встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, що існують в природі.

Поступово набутий чуттєвий досвід вихователі перетворюють на знання, які доповнюють, розширюють й уточнюють під час бесід, читання художньої літератури і розповідей.

Крім того, у процесі пізнавальної діяльності педагог підводить дітей до розуміння того, що людина є частиною природи, що природне довкілля є нашим домом, тому завдавати йому шкоди неприпустимо. Сприяє цьому використання моделей житла людини і «природного

дому», запропонованих Н. Рижовою, розв'язування словесних логічних задач із дітьми на визначення правил природокористування та поведінки в природному довкіллі.

Перенесення набутих знань у сферу практичної діяльності дозволяє уточнити і розширити уявлення дошкільників, виробити в них низку вмінь, пов'язаних із перетворенням, доглядом та збереженням природи, які й становлять основу екологічно доцільної поведінки. Найбільші можливості для цього мають ігрова, елементарна пошукова та трудова діяльність.

Ігрова діяльність дозволяє задовольнити дитячу допитливість, залучити малюка до активного пізнання навколишнього світу, оволодіти способами встановлення взаємозв'язків між об'єктами і явищами природи. Через те, що гра є провідною і водночас природною діяльністю дошкільника, вона містить широкі можливості не лише щодо уточнення знань вихованців про природне довкілля, але й для підкреслення його самоцінності й універсальності, поглиблення емоційних переживань дітей, вправлення їх у природодоцільній поведінці, оцінюванні своїх дій та дій однолітків стосовно об'єктів природи.

Тому з метою формування екологічної компетентності дітей, на нашу думку, необхідно наповнювати різні види ігор екологічним змістом. Наприклад, дидактичні ігри варто спрямовувати на формування та систематизацію екологічних знань вихованців, виховання відповідального ставлення до природи та доцільної поведінки у ній («Що насиплемо у годівницю?», «Що спочатку, а що потім?», «Чиї сліди?», «З якої гілки дітки?», «Правила друзів річки», «Можна – не можна», «Лісова галявина», «Павутинка»). Із метою утримання уваги дітей у процесі проведення таких ігор, під час прогулянок слід широко застосовувати наочний матеріал, художнє слово, персонажів дитячих мультфільмів і казок (Муха-Чомуха, тітонька Сова, команда Умі-Зумі, золота рибка тощо), а також об'єднання всіх ігор спільною темою (темою дня, тижня, або принаймні прогулянки), наприклад «На лісових стежинках», «Водиця-чарівниця», «Що у нас під ногами?» тощо.

Сюжетно-рольові ігри дозволяють наблизити ігровий сюжет до поведінки дітей у реальних умовах і побачити, як вони діють, керуючись своїми уявленнями про хороше і погане, виявляють бажання заступитися, співчують, засуджують неправильні вчинки однолітків стосовно природних об'єктів. Під час проведення з вихованцями таких ігор, як: «Зоопарк», «Ферма», «Лікарня для звірів», «Теплиця» педагоги здійснюють непряме керівництво їхньою діяльністю через застосування прийомів пояснення, надання поради або допомоги, заохочення, зацікавлення, оцінювання дій. Проведення подібних ігор, з одного боку, дозволяє дітям самореалізуватися в пропонованій педагогом ситуації, а з іншого – забезпечує умови для вдосконалення їх природничих знань.

Н. Гавриш, К. Крутій, Н. Лисенко справедливо зауважують, що сучасні дошкільники вимагають осучаснення ігор, що пропонують їм дорослі. У зв'язку із цим педагогам варто створювати й організовувати такі ігри, які б, з одного боку, моделювали саму творчість дитини, а з іншого – забезпечували умови для вдосконалення її інтелекту. Цю вимогу найбільше задовольняють кросворди, ребуси, головоломки, вікторини, брейн-ринги, квести ботанічного і зоологічного змісту. Вони комплексно розвивають аналізаторні системи дошкільників, їх психічні пізнавальні процеси (зокрема увагу, пам'ять, уяву, логічне мислення) через спонукання до пошуку прихованих та очевидних закономірностей і залежностей у природі, класифікацію, комбінування, моделювання природних об'єктів, прогнозування можливих та вибір найбільш оптимальних шляхів вирішення різноманітних ситуацій. Наприклад, проведення ігор «Хто є хто?», «Екологічний ланцюжок», «Знайди спільне», «Зберемо лікарські рослини рідного краю», «Приховані скарби шукаймо – природу пізнаваймо!» сприяє закріпленню природничих уявлень вихованців, пробудженню в них бажання пізнавати природу рідного краю, не порушуючи правил поведінки в ній і водночас через емоційну насиченість дарують дітям задоволення від участі у грі та від спостереження за красою навколишнього світу.

Велику роль у процесі формування екологічної компетентності дошкільників відіграє елементарна пошукова діяльність. Діти шляхом спостережень у природі, практичного й доцільного перетворення її об'єктів, розв'язання проблемних завдань оволодівають новими

знаннями, а також уміннями та навичками їх подальшого самостійного набуття. Сприяє цьому використанню наявного на території закладу дошкільної освіти еколого-розвивального середовища. Мандруючи екологічною стежкою, яка розміщена на ділянці дошкільного закладу та частково за її межами, діти ознайомлюються з рослинами лісу, луки, городу, саду, квітника. Саме на екологічній стежині у дошкільників формується здатність споглядати і бачити природні об'єкти, вслухатися в звуки, що вони видають та розпізнавати їх, розуміти самоцінність природи та її компонентів.

У груповій кімнаті зазвичай зібрано багато доступного для сприймання дітьми інформаційного матеріалу про спосіб життя рослин і тварин. Під час пошуково-дослідницької діяльності в куточку природи дошкільнята досліджують умови росту і розвитку рослин, визначають основні потреби тварин, визначають стан погоди, ознайомлюються з властивостями та практичним значенням природних матеріалів (деревина, глина, пісок, торф та ін.) у житті людини, вчать бережно їх використовувати. У мінілабораторії діти вивчають властивості води, повітря, ґрунту, корисних копалин тощо, на метеомайданчику – проводять досліди з вітром, зі снігом та ін.

Спостереження в природі, досліди з її об'єктами мають велику силу переконання, адже максимально активізують розумову діяльність дітей, а знання, яких вони набувають у процесі елементарної пошукової діяльності, стають більш повними. Дослідниці Г. Беленька, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, Н. Рижова, Н. Яришева та інші пояснюють це тим, що в процесі таких видів роботи з вихованцями відбувається поєднання словесного обґрунтування з чуттєвим сприйманням та практичною діяльністю дошкільників. У процесі взаємодії з об'єктами природного та соціального середовища розвивається емоційно-чуттєва сфера особистості, у дітей формується ціннісне ставлення до довкілля, збагачується життєвий досвід прикладами позитивної взаємодії з навколишнім світом. Разом із тим спостереження дозволяють формувати нові й уточнювати наявні екологічні знання вихованців, привчають їх поводити себе в природі згідно з її законами.

Трудова діяльність також дозволяє оптимально поєднати завдання формування в дітей знань про взаємозв'язки в природі, навичок збереження навколишнього природного середовища, засвоєння правил природокористування, бажання спілкуватись з природою та берегти її. Ще М. Монтесорі наголошувала на необхідності введення трудової діяльності в освітній процес закладів для дітей (створення городів, утримання курей і голубів), яка розвивала б у них відповідальність за живих істот.

Відтак, вихователі намагаються забезпечити дітям можливість брати участь у вирощуванні рослин (висаджуванні та догляду за деревами, квітами, городніми рослинами на ділянці та за кімнатними рослинами в куточку природи); організовують посильну для дошкільників працю, спрямовану на догляд за тваринами (годування і догляд тварин, що мешкають у приміщенні та на ділянці закладу дошкільної освіти); залучають дітей до діяльності, що пов'язана з охороною природи (підгодовування птахів, допомога тваринам, які потрапили в біду, виготовлення годівниць, будиночків для птахів, перенесення черв'яків після дощу на квітник, прибирання сміття на ділянці, його сортування та компостування).

Велике значення для екологізації трудової діяльності дошкільників має приклад дорослих. Тому залучення батьків до різноманітних природоохоронних акцій та проєктів є дієвим способом не лише налагодження тісної співпраці закладу дошкільної освіти з сім'єю, але й засобом формування екологічної компетентності вихованців. Узимку, наприклад, вихователі пропонують батькам спільно із дітьми виготовити новорічні іграшки або ялинки з покидькового матеріалу, змайструвати та розвісити годівниці на ділянках закладу дошкільної освіти; навесні проводять акцію в поєднанні зі святом «Закривай міцніше кран, щоб не витік океан!», присвячену Міжнародному дню води (22 березня), толоки «Приберемо садочок від сміття», «Посади дерево»; організовують конкурси малюнків «Як ми бережемо воду», «Енергозощадження у нас удома» тощо.

Таким чином, систематичне залучення дітей до праці в природі, спрямованої на догляд за рослинами і тваринами, привчає дошкільників піклуватися про живі об'єкти природи,

усвідомлювати їх залежність від людини. Водночас трудова діяльність з охорони природи привчає вихованців бачити й усвідомлювати позитивні й негативні наслідки свого втручання в її життя, формує установку на те, що збереження природи є спільним завданням дорослих і дітей, які є залежними від світу природи.

Комунікативно-мовленнєва діяльність дітей дозволяє через слово формувати дитячу свідомість і водночас з'ясувати рівень розуміння ними особливостей природних об'єктів, їх взаємозв'язків, способів охорони природи. Так, повідомляючи вихованцям інформацію про природні явища, об'єкти, взаємозв'язки й залежності між ними у формі розповіді, педагог формує й доповнює та розширює наявні в дошкільників системні знання екологічного змісту. Проте перетворення їх на погляди як елементи свідомості відбувається у процесі обговорення одержаних відомостей, пошуку першопричин і наслідків тих або інших природних явищ. Із цією метою доцільно використовувати спілкування дошкільників між собою в повсякденному житті, бесіди, розповіді вихователя і дітей, мовленнєві логічні задачі екологічного змісту, проблемні завдання, екологічні ситуації, загадки, спрямовані на формування ціннісного ставлення до природи.

Читання художньої літератури природничого змісту з подальшим обговоренням твору сприяє формуванню в дітей емоційних переживань стосовно персонажів, якими виступають природні об'єкти, а також люди. Аналіз висловлювань, почуттів героїв, їхніх вчинків привчає дошкільників відрізняти екологічно доцільну поведінку від екологічно недоцільної та формує мотив їх власної діяльності в природі. Засуджуючи прояви негативного ставлення до природних об'єктів, вихованці можуть під час обговорення пропонувати власне незвичне вирішення проблеми, що мала місце у казці чи оповіданні.

Джерелом формування екологічних понять може слугувати екологічна казка. Вона допомагає у цікавій формі розкрити складні явища природи, виховує бажання берегти природу і не завдавати їй шкоди. На думку Т. Науменко [8], авторська казка, в основу якої покладено конкретні наукові факти, за збереження казкової форми подання інформації, здатна оптимізувати процес екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку, надаючи йому чуттєвої спрямованості. Так, знайомство з творами В. Сухомлинського, В. Біанки, Г. Беленької та інших у природному середовищі під час споглядання живих об'єктів дає змогу виховати дітей добрими, уважними, бережливими, чутливими до всього живого.

Вдало дібрані літературні твори сприяють підвищенню зацікавленості дітей природою. Вірші, казки, оповідання, легенди, прислів'я, приказки активізують емоційно-образну уяву дітей під час різних видів роботи з ними, забезпечують можливість чуттєвого ознайомлення дошкільників з об'єктами і явищами природи. Діти із задоволенням «перетворюються» на поетів і самостійно римуєть слова, складають вірші, загадки природничої тематики.

Особливе місце в екологічному вихованні займають казки, створені самими дітьми. Цінність таких казок полягає в тому, що вони допомагають зрозуміти дитячі інтереси та їх спрямованість, і на цій основі вибудувати подальшу освітню роботу з дошкільниками.

Художньотворча діяльність максимально забезпечує єдність емоційного та раціонального у формуванні знань дошкільників про природу і ставлення до неї. Естетичну своєрідність природи діти охоче відтворюють у малюванні, ліпленні, аплікації. Знайомлячи дітей з пейзажним живописом, важливо формувати у них естетичне ставлення до природи. Хвилинки милування яскравими пейзажами пробуджують у дітей не тільки відчуття краси, а й викликають бажання не зіпсувати її. Утілюючи свої враження у малюнках, конструкціях, аплікації, ліпленні, дошкільнята відтворюють естетичну своєрідність природи, виявляють бажання допомогти їй. Цілком слушною щодо можливості використання художньотворчої діяльності дошкільників з метою формування в них екологічної компетентності є думка Л. Присяжнюк. Учена стверджує, що, залучаючись до творчості, малюк оживлює сприйнятий образ природи за допомогою різноманітних засобів (образотворення, складання віршів й оповідань, конструювання, музикування тощо), суб'єктивізує його та робить частиною свого життя [9].

Саме тому художньотворча діяльність сприяє естетичному засвоєнню природи, розвитку ціннісного ставлення до її об'єктів, вихованню творчої активності, емоційного

відгуку від сприйняття прекрасного, вчить дітей виражати свої почуття творчими засобами, стимулює відповідну поведінку в природі.

Ефективним засобом педагогічного впливу на розвиток екологічної компетентності дошкільника є театралізована діяльність – один із найулюбленіших видів творчої активності. У відвертому, щиросердному ставленні до персонажів гри діти виявляють рівень сформованості у них художньо-естетичного сприймання, мовленнєвої компетентності, знань, умінь і навичок, набутих ними в умовах спеціально організованого навчання, виявляють особисту позицію в процесі перевтілення в сценічний образ під час екологічних свят та розваг.

Екологічне виховання дітей – це усвідомлення цінності будь-якого прояву життя, а отже, бажання захистити і зберегти його. Формуючи у дитини гуманний погляд на природу, дорослі, передусім вихователі й батьки, повинні допомогти їй зрозуміти, що людина і природа тісно пов'язані, тому турбота про довкілля є водночас турботою про людину, про її життя і здоров'я. У зв'язку із цим рухову діяльність дітей доцільно спрямовувати на зміцнення їх здоров'я, закріплення знань про основні способи його збереження за допомогою природних факторів. Реалізуючи такий підхід, варто використовувати в роботі технологію М. Єфименка «Театр фізичного розвитку й оздоровлення», яка має на меті застосування можливостей фізичної культури для сприяння розвитку здорової, всебічно розвинутої та гармонійної особистості, успішно адаптованої до навколишнього середовища; технологію досягнення рівноваги між особистістю та соціоприродним середовищем засобами ботмерівської гімнастики Н. Пахальчук [10], що спрямована на забезпечення взаємодії рухової сфери дитини з природними ритмами Всесвіту.

Використовуючи в роботі пластичні етюди, психогімнастику, педагоги допомагають дошкільникам перевтілюватися у природні об'єкти, ставати схожими на вітер, хмаринку, краплинку дощу, сонячні промінці, весняні первоцвіти, осінні листочки, жучків тощо, творчо інтерпретувати отриману інформацію.

Через рухову діяльність у рухливих іграх під час фізкультурних сюжетних занять, а також свят і розваг з природничої тематики діти зацікавлено пізнають природу, вчаться виявляти співчуття до природних об'єктів на рівні ідентифікації з ними, виявляють бажання допомогти природі, захистити її від шкідливого втручання.

Спостереження за вихованцями під час різних видів діяльності дають підстави стверджувати, що на початковому етапі роботи для формування в дітей уявлень про природні об'єкти найефективнішою є пізнавальна діяльність під час занять, екскурсій, цільових прогулянок. Із накопиченням знань постає необхідність їх уточнення й розширення, систематизації, чому суттєво сприяє комплексне використання елементарної пошукової, ігрової і трудової діяльності. Доповнення цих видів діяльності художньо-творчою і руховою створює оптимальні умови для формування ставлень дітей до об'єктів і явищ природи. Комунікативна діяльність застосовується в комплексі з іншими на всіх етапах формування екологічної компетентності. Як наслідок, дошкільники починають демонструвати екологічно доцільну поведінку відповідно до власних вікових можливостей.

Отже, тривала співпраця закладу дошкільної освіти із закладом вищої освіти, багаторічний досвід використання вихователями різних видів дитячої діяльності в процесі ознайомлення вихованців з природою дозволяє нам виокремити низку педагогічних умов, дотримання яких підвищує якість формування екологічної компетентності в дітей дошкільного віку, а саме:

1) Ураховуючи єдність структурних компонентів екологічної компетентності, у роботі з дітьми дошкільного варто йти від формування знань про природні об'єкти до формування ставлень до них, а відтак, і до формування екологічно доцільної поведінки відносно них. Пояснюємо це тим, що діти як молодшого, так і старшого дошкільного віку не можуть діяти відносно певного об'єкта чи явища природи, якщо нічого не знають про нього і не мають власного суб'єктивного ставлення до нього.

2) Накопичення системних екологічних знань відбувається ефективніше, якщо стимулювати активність дітей у процесі пізнання природи. У зв'язку з цим доцільно

поєднувати пізнавальну діяльність на заняттях із елементарною пошуковою під час проведення спостережень і дослідів у природі в повсякденному житті, використовуючи при цьому наявне екологорозвивальне середовище закладу дошкільної освіти, а також здійснюючи прогулянки в природу за його межі.

3) Формуючи в дошкільників ціннісне ставлення до об'єктів і явищ природи, доцільно розглядати останні не з точки зору корисності – шкідливості, привабливості – потворності для дітей та дорослих, а з огляду на те, яку роль вони відіграють у природі загалом. Оптимально забезпечити цю умову допомагає наповнення комунікативної, ігрової, рухової та художньо-творчої діяльності вихованців завданнями екологічного змісту.

4) Демонстрація дорослими дітям прикладів екологічно доцільної поведінки та залучення вихованців до посиленої трудової діяльності, спрямованої на охорону природного довкілля, закріплює і систематизує набуті знання, утверджуючи у свідомості дошкільників ідею розумного ставлення до природи та ощадливого використання її ресурсів. У зв'язку з цим вихователь має бути прикладом природодоцільної поведінки для дітей, залучаючи до цього батьків вихованців.

Висновки. Таким чином, формування екологічної компетентності дошкільників відбувається в різних видах діяльності. Важливою умовою здійснення ефективного екологічного виховання дітей є насичення пізнавальної, ігрової, трудової, елементарної пошукової, комунікативної, художньо-творчої, рухової діяльності екологічним змістом. Комплексне використання названих видів діяльності дозволяє сформувати в дошкільників цілісне уявлення про світ природи та людини в ньому, перевести процес пізнання природи із простого її споглядання на практичний рівень освоєння, сприяє формуванню у вихованців досвіду екологомотивованої поведінки в природному довкіллі та стійкого позитивного ставлення до нього.

Перспективи подальших досліджень із теми можуть стосуватися вивчення інтеграції пізнавальної, ігрової, комунікативної, елементарної пошукової, рухової та художньо-творчої діяльності в процесі екологічної освіти дошкільників.

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер. А. М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф. д-р пед. наук; авт. кол.: Богущ А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. та ін. Київ, 2012. 26 с.
2. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2005. 44 с.
3. Гагарин А. В. Экологическая компетентность личности: психологоакмеологическое исследование: монография. Москва: Изд-во РУДН, 2011. 160 с.
4. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Київ, 2005. Кн. 2. Вип. 8. С. 20–24.
5. Плохій З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника: навч.-метод. посіб. до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Київ: Світлич, 2010. 144 с.
6. Половіна О. А., Гаращенко Л. В. Формування еколого-природничої компетенції дітей дошкільного віку: здоров'язбережувальний підхід. *Молодий вчений*. 2018. № 8. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/8.1/10.pdf> (дата звернення: 07.10.2019).
7. Волкова В. А., Барсук С. О. Педагогічні умови екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку: *збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 75 (2). С. 11–15. URL: http://www.ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_2/4.pdf (дата звернення: 07.10.2019).
8. Науменко Т. С. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами авторської казки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2008. 19 с.
9. Присяжнюк Л. У майстерні талановитої художниці. Методичні аспекти ознайомлення дошкільнят з ознаками осені. *Палітра педагога*. 2019. № 4. С. 3–10.
10. Пахальчук Н. Фізичне виховання дітей старшого дошкільного віку та молодших школярів засобами ботмерівської гімнастики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури*. 2015. Вип. 3 (58). С. 90–93.

FORMING PRESCHOOL CHILDREN'S ECOLOGICAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF COMPLETING DIFFERENT ACTIVITIES

Maryeyeva Tetiana

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Preschool Education and Psychology
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Rychka Olena

Preschool teacher of the higher category
Preschool educational establishment «Zirochka» of Hlukhiv Town Council

Introduction. *Preschool age is a valuable step in shaping child's personality, including his/her environmental competence. The success of this process depends on frequency of child's involvement in various activities with the environmental content in preschool educational institution and in the family.*

Purpose. *The article is intended to represent the experience of work of Hlukhiv preschool educational institution «Zirochka» while applying different children's activities in the open air as a means of forming environmental competence.*

Methods. *The possibility of filling different activities of preschool children with ecological content was determined by analysing the literature and generalizing the practical experience of the preschool institution.*

Results. *Scientists interpret the term «environmental competence» in different ways. In general, ecological competence of a preschooler combines relevant age-related knowledge about natural objects and relationships between them, awareness of the behavior rules in the environment, positive emotional and value attitude to nature and environmentally appropriate behavior in it.*

The structure of ecological competence of preschool children consists of environmental knowledge, value orientations, and environmentally justified behavior. These components are closely interconnected and form a united system. Therefore, it is impractical and impossible to form them in isolation. Significant success and effectiveness can be achieved in the process of filling the cognitive, play, labour, communicative, elementary search, motor and artistic activity of children with ecological content.

Observing pupils in different activities give reasons to conclude that the most effective is the cognitive activity during classes, excursions, and walks at the initial stage of work on forming children's ideas about natural objects. The integrated use of elementary search, play and labour child's activities is significantly contributed by refinement and expansion, systematization of accumulated knowledge. Complementing these activities with creative and motor activity creates optimal conditions for shaping children's attitudes to objects and phenomena of nature. Communicative activities are used in combination with the others at all stages of forming environmental competence. As a result, preschoolers begin to demonstrate environmentally appropriate behaviour in accordance with their own age peculiarities.

Originality. *Prolonged cooperation of the institution of preschool education with the institution of higher education, many years of experience of using different types of children's activities in the process of familiarizing pupils with the nature allows us to distinguish a number of pedagogical conditions for preschool children ecological education. Compliance of these conditions improves the quality of ecological competence of preschoolers, namely:*

1) Considering the unity of the structural components of ecological competence, in work with preschool children, one should go from forming knowledge about natural objects to forming attitudes towards them, and therefore to forming environmentally appropriate behaviour towards them. This is explained by the fact that children of both younger and older preschool age cannot act on a certain object or phenomenon of nature unless they know anything about it and have no subjective attitude towards it.

2) The accumulation of systemic ecological knowledge is more effective on condition of stimulating the activity of children in the process of learning about nature. In this regard, it is advisable to combine cognitive activity with elementary search activity during observations and experiments in the environment in everyday life, inside and out of the pre-school educational establishment.

3) Forming the preschoolers' valuable attitude to objects and phenomena of the nature, it is

advisable to consider them not in terms of utility - harmfulness, attractiveness - ugliness for children and adults; but according to the role they play in nature in general. Filling the communicative, play, motor and artistic activity of the pupils with the tasks of ecological content helps to provide this condition optimally.

4) Demonstration of environmentally appropriate behaviour examples by adults and involving pupils in the labour work aimed at the protection of the natural environment consolidates and systematizes the acquired knowledge and affirms the idea of its rational use and saving in the preschool children's mind. In this regard, the preschool teacher should be an example of environment appropriate behaviour for children and involve their parents to this process.

Conclusion. *The ecological competence of preschoolers is formed in the process of completing different activities. An important condition for the implementation of effective ecological education of children is the saturation of cognitive, play, labour, elementary search, communicative, artistic, motor activities with an environmental content. Integrated use of these types of activities allows forming preschoolers' holistic view of the world of nature and man in it, transforming the process of knowledge gaining from simple contemplation of nature to a practical level of its cognition, forming the experience of ecologically motivated behaviour in the environment and sustainable positive attitude to it.*

Key words: *ecological education, ecological competence, ecologization of activity, preschool children activity, preschool education institution.*

References

1. Bazovyy komponent doshkil'noyi osvity. A. M. Bohush (Ed.) et al. (2012). Kyiv [in Ukrainian].
2. Shmalyej, S. V. (2005). Systema ekolohichnoyi osvity v zahal'noosvitnij shkoli v procesi vyvchannya predmetiv pryrodnycho-naukovoho cyklu. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Gagarin, A. V. (2011). Ekologicheskaya kompetentnost' lichnosti: psyhologoakmeologicheskoe issledovanie. Moskva: RUDN [in Russian].
4. Marshyts'ka, V. V. (2005). Sutnisni kharakterystyky ekolohichnoyi kompetentnosti uchniv pochatkovoyi shkoly. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannya ditej ta uchniv's'koyi molodi* : collection of scientific articles. Kyiv [in Ukrainian].
5. Plokhij, Z. P. (2010). Formuyemo ekolohichnu kompetentnist' molodshoho doshkil'nyka. Kyiv: Svitych [in Ukrainian].
6. Polovina, O. A., Harashhenko, L. V. (2018). Formuvannya ekoloho-pryrodnychoyi kompetencyi ditej doshkil'noho viku: zdorovyazberezhuvaj'nyj pidkhyd. *Molodyj vchenyj – Young scientist*, 8. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/8.1/10.pdf> [in Ukrainian]. ISSN: 2313-2167, 2304-5809. DOI: 10.32839 (Last access: 07.10.2019).
7. Volkova, V. A., Barsuk, S. O. (2017). Pedahohichni umovy ekolohichnogo vykhovannya ditej starshoho doshkil'noho viku. *Zbirnyk naukovykh prats' Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky. – Collection of scientific papers of Kherson State University. Pedagogical Sciences. Issue 75(2)*. URL: http://www.ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_2/4.pdf [in Ukrainian]. ISSN: 2413-1865, 2663-2772 (Last access: 07.10.2019).
8. Naumenko, T. S. (2008). Ekolohichne vykhovannya ditej starshoho doshkil'noho viku zasobamy avtors'koyi kazky. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Prysyazhnyuk, L. (2019). U majsterni talanovytoyi khudozhnyci. *Metodychni aspekty oznajomlennya doshkil'nyat z oznakamy oseni. Palitra pedahoha – Teacher's palette*, 4, 3 – 10 [in Ukrainian].
10. Pakhal'chuk, N. (2015). Fizychnye vykhovannya ditej starshoho doshkil'noho viku ta molodshykh shkolyariv zasobamy botmeriv's'koyi himnastyky. *Naukovyj chasopys Natsional'noho pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 15: Naukovo-pedagogichni problemy fizychnoy kul'tury. – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov Universutry. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture. Issue 3(58)*. 90–93 [in Ukrainian].

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В РАЗЛИЧНЫХ ВИДАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Мареева Татьяна Викторовна

кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры дошкольной педагогики и психологии
Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко

Рычка Елена Николаевна

воспитатель высшей категории
дошкольное образовательное учреждение «Звездочка» Глуховского городского совета

Статья посвящена проблеме экологического воспитания детей дошкольного возраста. В ней авторы раскрывают возможности использования различных видов детской деятельности с целью формирования

экологической компетентности дошкольников. Подано обоснование целесообразности экологизации познавательной, игровой, трудовой, коммуникативной, элементарной поисковой, двигательной и художественнотворческой деятельности в условиях учреждения дошкольного образования. Определено влияние каждого вида деятельности на эффективность формирования экологической компетентности детей дошкольного возраста. Приведена ориентировочная тематика различных видов игр и природоохранных мероприятий, которые можно использовать в работе учреждений дошкольного образования в процессе реализации задач экологического воспитания детей. Представлены педагогические условия, которые способствуют формированию экологической компетентности детей дошкольного возраста в различных видах деятельности.

Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическая компетентность, экологизация деятельности, деятельность детей дошкольного возраста, учреждение дошкольного образования.

Отримано редакцією 10.10.2019 р.

УДК 378.14-057.875: [373-377.5] (043.3)
DOI: 10.31376/2410-0897-2019-3-41-206-219

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ ТА ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Зінченко Альбіна Валеріївна

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри професійної освіти та комп'ютерних технологій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: zin_a@i.ua

ORCID ID: 0000-0002-5012-3557

Анотація. Охарактеризовано контекстний зміст освітніх курсів, спрямований на формування готовності майбутніх учителів технологій до профорієнтаційної роботи в умовах взаємодії школи і ЗПО, зокрема курсу «Теорія і методика навчання технологій». Описано зміни до курсу «Теорія і методика профорієнтаційної роботи», який є системотвірним у профорієнтаційній підготовці майбутнього вчителя технологій до спільної роботи з інженерно-педагогічним колективом закладів ЗПО. Наведено умови виконання студентами комплексного інтердисциплінарного проекту. Обґрунтовано можливості педагогічної практики у формуванні у майбутніх учителів готовності до спільної профорієнтаційної роботи з закладами профосвіти. Експериментально перевірено ефективність розробленої методики.

Ключові слова: професійна підготовка, учитель технологій, готовність до профорієнтаційної роботи, інтердисциплінарність, взаємодія, заклад професійної освіти

Постановка проблеми у загальному вигляді. У професійному самовизначенні молоді в умовах сьогодення можна виділити низку проблем. Серед них: низька престижність робітничих професій, пов'язана з «піднесенням» школою і засобами масової інформації «вищих професій»; конфлікт бажань та здібностей майбутнього абітурієнта з його матеріальними можливостями.

Саме тому актуальною є проблема дієвої допомоги молоді у професійному самовизначенні. Традиційно склалась система професійної орієнтації, за якою більшість молоді зорієнтована на вступ до закладів вищої освіти (ЗВО), тоді як шлях отримання професії у системі професійної освіти (ПО) ігнорується. Цю ситуацію можна пояснити тим, що у свідомості школярів престижними є професії, що вимагають вищої освіти, а не робітничі, які можна здобути в закладах професійної освіти (ЗПО).

Нині ринок праці перенасичений кадрами з вищою освітою, водночас бракує кваліфікованих робітників, роботодавці гостро відчувають потребу в робітничих кадрах.

Робітничі професії недооцінені у суспільстві, тому потрібна цілеспрямована профорієнтаційна робота, яку доцільно розпочинати ще в школі.

У загальноосвітніх закладах освіти саме на уроках трудового навчання та технологій учні залучаються до предметно-перетворювальної діяльності, відбувається процес ознайомлення їх із професіями. Отже, від учителів технологій залежить подальша зацікавленість молодого покоління професіями, які можна здобути у закладах професійної